

ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΟ ΚΑΙ ΜΟΥΣΙΚΟ ΑΙΣΘΗΜΑ

Είναι φανερό ότι υπάρχει στενή συσχέτιση ανάμεσα στο θρησκευτικό και στο μουσικό αίσθημα. Οι δύο αυτές τάσεις, από τις βασικότερες, της ανθρώπινης ψυχής, έχουν πολλά κοινά γνωρίσματα, άν και σε πολλά σημεία παρουσιάζονται διαφορετικά.

Ό εορβής άποτραβείται στον έαυτο του και κατορβάνει με τή δύναμη τής αΐτοσυκέντρωσης, να παραμερήσει κάθε τι πού τον άπομακρύνει από τό σκοπό του. Κλείνει τ' αΐτία του και τήν ψυχή του σε κάθε άλλο κάλεσμα και τού φτάνει σε κάθε περίπτωση τής ζωής του ν' άκούει τή φωνή τού Θεού. Ή Ιδέα τού άπειρου κυριεύει τήν ψυχή του και εξαφανίζει τήν προσωπικότητά του σε σημείο πού παύει κάθε θεσμώ άνάμεσά στο έσωτερικό αυτό φαινόμενο και στην έξωτερική πραγματικότητα.

Ό μουσικός, χωρίς να περιμένη παθητικά να τον κυριεύσει τό άπειρο, ζεινάει αυτός για να τό κατακτήσει και να τό παραμορφώσει στον έαυτο του. Δέν άπορνείαται τήν προσωπικότητά του άφού τού είναι άπαρζήτητη για να συγκρητίζει, άτι άποκόμισε από τήν αΐσθητική και πνευματική του ένάτηνση, να τό άφομοίωση και να τό έκφράσει με άλη τή δύναμη τής ψυχής τρου. Είναι άλήθεια άτι ή μοναξιά και ή αΐτοσυκέντρωση είναι άπαραίτητες σε κάθε άνθρωπο πού λαχταράει να συνειδητοποιήσει τις Ικανότητές του και να δολακλώσει τόν καλλιτεχνικό του προορισμό. Άλλά ή μοναξιά είναι δύο ειδών. Πρώτα ή καταστρεπτική μοναξιά, ή φυγή και ό τέλειος χωρισμός από τήν πραγματικότητα. Κάτω από τό πρόσχημα τής νοσταλγίας για άπό άραιότερη ζωή, κατνιτάει κανείς, σ' αΐτή τήν περίπτωση, ένια άχρηστο άπαρητη της. Για τόν καλλιτέχνη όμως αυτό είναι άπαραδέκτο γιατί αυτός μιλάει για ν' άκουσθί. Γι' αυτόν είναι ή άλλη μοναξιά, ή δημιουργική, πού σ' αΐτή βοθίζεται για να βρη τήν έμπνευση και τό άποτέλεσμα αΐτής τής έμπνευσης να τό χαρίσει άργότερα στον κόσμο δλο. Γιατί αυτός ό κόσμος πού τόν τριγυρίζει χιρίζει στον καλλιτέχνη έκείνο πού τού έλειπε για να γίνει, άτι έγινε. "Όσο κι' άν άγαπάει τήν άποτραβηγμένη ζωή, δε πρέπει να ξεχνά ή καλλιτέχνης άτι τέχνη θα γίνει κίνηση, έξεσασμα, ζωή.

Ένα σημείο όμως άναμειοβήτητα κοινό και στο μουσικό και στον εορβή είναι ή προσήλωση στην Ιδέα πού θείου και ή μετατροπή αΐτής τής προσήλωσης σε ώφέλιμη δράση. "Ό κόσμος συνειθείει να λέγη άτι ένιας θρησκευτικής άνθρωπος δέν έχει τή δύναμη ούτε και τή διάθεση να δράση γιατί είναι δλος δοσμένος στην ένάτηνση τού Θεού. "Αν όμως ξεζετάσουμε καλύτερα τό ζήτημα θα ίδουμε άτι και ό εορβής, όταν ζή πραγματικά τήν πίστη του, γίνεται ένα πλάσμα έξαιρετικά δυνατό και ένεργό στη ζωή, όπως συνέβηκε με τούς πρώτους χριστιανούς, με τόν Άπόστολο Παύλο και άργότερα με τήν "Ιωάννα ντ' Άρκ, με τό Γκάντι και τόσους άλλους άμέτρητους πού κατορβώσανε να ταυτίσουν τή θέλησή τους με τή θεϊκή θέληση και να μετατρέψουν τήν πίστη τους σε έντονη και ήρωϊκή δράση. Γι' αυτούς, τό στοιχείο τής ένάτηνσης, τό δράμα, χάνει λίγο - λίγο τήν πρωταρχική του σημασία και χρισμείει πιά μόνο για να προετοιμάσει τή μετουσίωση τού Ιδανικού σε

πράξη. Διαφορετικά, ή πίστη θα έμεινε νεκρή και άχρηστη στον κόσμο.

Στόν καλλιτέχνη φαίνεται καθαρότερα τό διπλό αυτό χαρακτηριστικό τής ένάτηνσης και τής δράσης. Ίδιαίτερα όμως ό μουσικός συγγενείει άκόμα πΐό στενά με τό μουσικοπαθή γιατί κι' οΐ δυο συμβαίνει να καταπίνονται με κάτι τό πραγματικό αλλά τόσο βαθύ και άσπληπτο πού είναι άδύνατο να εκφρασθί άλη ή έννοιά του. Έκείνο πού μένει άνείπατο στη μουσική άντιστοιχεί με τό, άτι μένει άνεξήγητο και άνεξιχνίαστο στη δημιουργία τού κόσμου. Γι' αΐτό τή μουσική και τή θρησκεία μπορούμε να τις θεωρήσουμε σαν δύο πόδες άνοιχτές πρΐς τό άπειρο.

Άκόμα ένια γνώρισμα κοινό και στον εορβή και στο μουσικό είναι ή άγωνία πού κατέχει και τούς δυο όταν έρχεται ή έμπνευση. Σκοτάδι και χόος βασιλεύει μέσα τους και βασανίζει τό νοο και τήν ψυχή τους ως τή "ιγμή πού θα έρθει ή σωτήρια φώτιση για να τακτοποιήσει τήν άσυναρτησία και ν' άρχισι ή καθ' αυτό δημιουργική δουλειά. Βέβαια μουσικοί άληθινά μουσικοπαθείς δέν είναι πολλοί, τουλάχιστον στα νεώτερα χρόνια. Γιατί ό πραγματικός και γόνιμος μουσικισμός όπως και ή αυθεντική μεγαλοφυΐα είναι σπάνια. Και πρέπει να συντρέξουν έξαιρετικά ψυχολογικά περιστατικά για να συναντηθούν στο ίδιο πρόσωπο τα δυο αυτό σπουδαία σύνδρομα.

Οι περισσότεροί Ισπανοί μουσικοί τού 16ου αιώνα είναι θρησκευτικοί συνθέτες. Είναι πολλοί, κι' άπ' αΐτούς πού μεγάλος θεωρείται ό Βιτόρια πού ζήσε στο φλογερό και μουσικοπαθή αιώνα τής "Αγίας Τερέσας και τού Γκρέκο και ξεχωρίζει με τή άνώτερη έμπνευση και με τό άγνό και άνόθευτο θρησκευτικό τό ύφος. Και στην Ίταλία άπειροι είναι οι θρησκευτικοί συνθέτες με έπί κεφαλής τόν άλλο μεγάλο μουσικοπαθή τόν Palestrina. Ήτανε σόγχερος και φίλος τού Βιτόρια και μΐς άφησε περισσότερα από τετρακόσια μεΐατα, ύμνους, λιτανείες, λειτουργίες και άλλα. Τό ίδιο και οι Γερμανοί μουσικοί τού 15ου και 16ου αιώνα γράψανε πΐό πολύ θρησκευτική μουσική, καντάτες, μεΐατα, εκκλησιαστικά κονοέρτα κ. λ. π. Και όλοι οι μεγάλοι μουσικοί τών καταπίνων χρόνων ζήτησαν πολλές φορές στην Ιδέα τού Θεού τήν πηγή τής έμπνευσής τους γιατί ένια πραγματικά μεγαλοφυΐης μουσικός δε μπορεί ποτέ να μείνει άσυγκίνητος από τό μυστήριο τής ζωής και τής δημιουργίας. Έκείνος όμως πού άφύρισε άλη τή μεγαλοφυΐα του για να ύμολογήσει τό άνώτερο "Όν και για να διακρήξη τή βαθεΐα τού πίστη ήτανε ό "Ιωάννης Σεβαστιανός Μπάχ.

Δε θα μπορούσαμε, σ' άλήθεια, ποτέ να νιώσουμε τό μουσικό έργο τού Μπάχ, άν δε νιώσουμε πρώτα τόν άνθρωπο, τόν πιστό. "Όλα τα έργα του, με πολύ λίγες έξαιρέσεις, τα έγραψε για να ύμνήση τή θεϊκή δύναμη και να κάνη κι' έκείνους πού τ' άκούει να όβηγηθούν άπ' αΐτή και να γίνουν καλύτεροι. Τίτοιος ήτανε ό προορισμός τής τέχνης του. "Ό θαυμασμός και ό έπαινος τού κόσμου πολύ λίγη χαρά τού βίνανε. Ίκανοποιήθηκε όμως σαν να τόν έξεβαίριζε ό πΐό λεπτεπίλεπτος τεχνοκρήτης όταν, μιάν ήμέρα, μετά τήν

ἐκτέλεση μιάς καντάτας του, ένας από τούς μαθητές του, είπε: «Όταν άκούω, δάσκαλε, τή μουσική σου, έχω τήν εντύπωση ότι θά μου είναι άδύνατο γιά μία τουλάχιστο εβδομάδα νά κάνω κάτι κακό!». Ποτέ δέν ταξιδεύε με τήν πρόθεση νά τόν άκούσουν και νά τόν θαυμάσουν, άλλα μόνο γιά νά δοκιμάση ή νά έλέγητ έκκλησιαστικά όργανα σέ άλλες πόλεις ή γιά ν' άκολουθήσθ τόν πρίγκιπα πού θά τούχαίνε νά τόν χρησιμοποιή εκείνη τήν έποχή γιά έπίσημα όργανία του. Έκτός απ' αυτό, όλη του τή ζωή τήν πέρασε άφισωμένος στή σύνθεση τών έργων του, στούς μαθητές του και ιδιαίτερα μέσα στήν οικογένεια του κι' άνάμεσα στά παιδιά του πού τόσο άγαπούσε.

Μιά έξαιγοτική έξορη γεμίει τά χορικά του, τά πρελούγια, τίς καντάτες του και τά πιό καταπληκτικά έργα του, τή Μεγάλη Λειτουργία και τά Πάθη πού τά έγραψε, καθώς διηγείται ή γυναίκα του, κυριευμένος από ένα δληθινό ασθμα ή άρμπας. Και ό δικός του πόνος γέννησε τή σπαρτακική ώμορφιά πού πλημμυρίζει τά Πάθη του. Βρίσκει εκεί μέσα τό βαθύ ασθμα και τήν ταπεινή λατρεία δίπλα στόν πιό τέλειο ρυθμό και στήν άπόλυτη πνευματικότητα. Τά πιό έκφραστικά θέματα μάς παρουσιάζονται μέσα στό πιό άσπρη περιβλήμα, άλλα όμως, χωρίς καμιά ένφαση ή υπερφάνεια. Και ή μακάρια γαλήνη πού βασιλεύει σ' αυτή τήν υπέρκομια, άστρική, μπορεί νά πη κανείς, μουσική χαρίζει και σ' έκείνους πού τήν άκούνε μιά σωτήρια ψυχική άνάταση.

Τό πνεύμα τού Μπάχ ήτανε ποτισμένο με τή διδασκαλία τού μεγάλου μεταρρυθμιστή Λούθηρου πού ήτανε συνπατριώτης του, κι' άξιόλογος μουσικός. Άπό τά βιβλία του έπαινε ό Μπάχ παρηγορητί στις λύπες του και ένίσχυση στις δύσκολες ήμέρες τής ζωής του. Είχε τήν εύτυχία ν' άποκτήσθ πολλά παιδιά άλλα και τή δυστυχία νά χάσθ άρκετά. Μιά τέτοια όδυση ήμέρα, γυρίζοντας ό Μπάχ με τή γυναίκα του από τό νεκροταφείο, και βλέποντας τήν τσακισμένη από τό χαμό τού παιδιού τής, τής διάβασε, γιά νά τήν παρηγορήσθ, και γιά νά παρηγορηθί κι' ό ίδιος, τά λόγια πού είπε κάποτε ό Λούθηρος στό θάνατο τής δικής του κόρης: «Τι παράξενο πού είναι, νά έξωρα πώς τώρα τό παιδί μου είναι ήσυχο κι' άπόλυτα εύτυχισμένο κι' ένω νά πονώ τόσο πολύ!». Και θυμάτανε πάντα ό Μπάχ, τόν όρισμό πού είχε δώσει γιά τή μουσική ό Λούθηρος: «Όταν ή φυσική μουσική άνεβή ψηλά και έξιδανικευθή με τήν τέχνη, τότε ό άνθρωπος, έκστατικός, μπορεί νά νιώσθ μέχρι ένα σημείο (γιατί άπόλυτα είναι άδύνατο) τήν άπάντηση και τέλεια σοφία τού Θεοδ μέσα στήν έξαίτια μουσική δημιουργία του.» Φανταζότανε δηλαδή κι' ό Μπάχ τή μουσική σάν ένα μέσο γιά νά δημιουργήσουμε γύρω μας τήν εικόνα τής ίδανικής κατάστασης πού θά ήθεπε νά επικρατή στόν κόσμo, κι' άκόμα σάν όδρο πειπτό προωριωμένο νά δοολόγησθ. Έκείνου πού τό χάρισε. Τό βούθ πού θρησκευτικό αίσθημα ό Μπάχ δέν τό φανέρωνε ποτέ με λόγια, άλλα με τή στάση του και ιδιαίτερα με τή μουσική του. Στο τέλος κάθε μουσικού του χειρογράφου συνιείθε πάντα νά σημειώνεται τά γράμματα « S. D. G. » πού σήμαιναν «Soll Dei Gloria» δηλαδή «μόνο στό Θεο άνήκει ή δόξα». Συχνά μία φράση τού Εύαγγελίου ή ημερικές στροφές από ένα ύμνο έκαναν νά ξεπροβάλλη από τά βάρη τής καρδιάς του μία έξαίτια μουσική. Κι' ώστόσο πολλές φορές δέν έδειχνε ίκανοποιημένος από τή δουλεία του. «Αυτό δέν είναι, έλεγε, παρά

τό προήμνομα τής ούράνιας μουσικής.» Ποτέ δέν περηφανευότανε ούτε και γιά τήν τεχνική του ίκανότητα πού ήταν άσυνήθιστη, άφοδ τό άριστερό του χέρι μπορούσε νά παίση 12 νότες και νά παίξη άλλες σε μεγάλη ταχύτητα με τά ένδιάμεσα δάκτυλα. Κι' άν κανέννας μαθητής του τούχαίνε νά έκφράσθ θαυμασικά κατάπληξη, ό Μπάχ άπαντούσε σχεδόν θυμωμένα: «Έχετε στόν κάθε χέρι πένας δάκτυλα ίδια με τά δικά μου. Άν τά δουλεύετε, όπως τά δουλέφα έγώ, θά παίξετε άκριβώς όπως παίζω.»

Δίπλα στά μεγάλα θρησκευτικά έργα του τά γεμάτα κατανοκτική μεγαλοπρέπεια και βαθύ πόνο, όπως είναι τά κατά Ματθαίον και κατά Ίωάννην Πάθη και ή Μεγάλη λειτουργία, ό Μπάχ σύνθεσε θρησκευτικά έργα απλά, παιδικά και εύθυμα όπως είναι τό Νανούρισμα από τό Όρατόριο τών Χριστουγέννων πού τό τραγουδάει στό μικρό Χριστό ή εύτυχισμένη μητέρα του. Μελοποίησε ένα ποίημα τού Λουθηρου πού μιλάει γιά τό Χριστό κοιμισμένο πάνω στό άχυρο τής φάνης και τό χάρισε στή γυναίκα του γιά νά νανουρίζη μ' αυτό τά μωρά τής. Στο σπίτι του ό Μπάχ διασκεδάσε πολλές φορές συνθέτοντας μουσική εύθυμη, κοσμικές καντάτες, χαριτωμένα μενούετα γιά τά παιδιά του. Κι' όλα όμως αυτά τά κοσμικά έργα του, καθώς και οι συνάτες του, οι φόγκες, οι inventions, τά πρελούγια, έκτός από λίγες έξαιρέσεις, έχουν όλα τό θρησκευτικό ύφος, έστω κι' άνάλαφα, άπουσιζόμενο στή μορφή τους. Τό ίδιο συμβαίνει και με τά δυό άλλα μεγάλα έργα του, τή «Μουσική Προφορά» και τήν «Τέχνη τής Φούγκας» πού δέν πρόφτασε νά τήν άποτελειώσθ.

Η γυναίκα του άναφέρει ότι κάθε Κυριακή πρωί, στήν ώρα τής λειτουργίας, άκουε έκστατική τόν άντρα τής νά παίξη στό όργανο τού Άγίου Θωμά τής Λειφίας τούς ύπερχους αυτοεχειρασμούς του. Και γυρίζοντας τό μοσηρί στί σπίτι, παρανευότανε νά δέν βλέπει στό τραπέζι νά τρώει και νά πίνει με τόση δριζή. Ένώμει πώς μία τέτοια μουσική δέ μπορούσε νά τή συνθέσθ ένας κοινός άνθρωπος πού ζούσε όπως όλος ό κόσμος άλλα ότι μάλλον από τόν ούρανό θά είχε πέσει.

Όσο περνούσαν τά χρόνια, τόσο περισσότερο βυθίζοντανε ό Μπάχ στή βαθειά του εύλάβεια πού τόν χαρακτήριζε από τή νιότη του άκόμα, και όταν λίγα καιρό πριν τό θάνατό του έχασε δολότελα τήν δραση του, ή άκλόνητη πίστη του τόν ώπλισε με μία άσυνέθιστη έγκαρτέρηση. Ποτέ δέ παραπονηότανε γιά τήν άναπηρία του, ούτε κι' έμπολιότανε απ' αυτήν στή δουλεία του. Ύπαγορεύοντας στούς μαθητές του, στό γαμπρό του, στή γυναίκα του, βάδισθε νά γράψη τή μουσική πού κάθε μέρα γεννούσε τό μαλάδ του, με περισσότερη έπιμονή και δίγως καμιά έκκοούραση γιατί Ενωίθε πού λίγος καιρός τού έμενε.

Τις τελευταίες εβδομάδες τής ζωής του μία άπραντη γαλήνη απάώθηκε στί πνεύμα του. Στα έργα τής έποχής αυτής φαίνεται πιό έκδηλη ή νοσταλγία τού θανάτου πού είχε έμπνεύσει και τά πιό ώρλια από τό παλιό του έργα. Τήν παραμονή τού θανάτου του, τή νύκτα, υπάγορεύσε στό γαμπρό τού τό τελευταίο χορικό «Παρουσίαζομαι έμπρός στό θρόνο σου» όπου ή ήμερα και έξαίτια μελωδία εκονόζει ή νίκη τής ψυχής ένάντια στόν πόνο και στό σκοτάδι και τό πέταγμα τής στί φαινετά ούράνια ύψη.

Τέτοια ήτανε ή πίστη τού Μπάχ! Όχι πίστη στείρα και κλειώμενη στούς τέσσερις τοίχους τής κούαρτας πού ή τής έκκλησίας, άλλα πίστη ζωντανή και μητέρα τής πιό ώρλιας και πιό ύψηλης μουσικής πού άκουσε μεχρι σήμερα ή άνθρώπιότητα.